

DA ARBEJDERDEMOKRATIET INDTOG BANKEN OG BEDRIFTERNE

Frank Meyer, Inger Bjørnhaug, Solveig Halvorsen, Idar Helle, Tor Are Johansen, Christine Myrvang, Ole Martin Rønning & Einar A. Terjesen (Red.): Arbejderhistorie: Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Oslo: LO Media, 2014, 215 sider. ISBN 978-82-92611-25-8.

Af **Kristina Krake**

Arbejderbevægelsens engagement i demokratiseringen af det norske samfund er hovedtema i *Arbejderhistorie*'s årbog fra 2014. Anledningen er 200-års jubilæet for Norges Eidvolls-forfatning, men som de kronologisk organiserede artikler viser, blev demokratiet først udviklet gradvist i samspil med arbejderklassens kamp for politiske, sociale og økonomiske rettigheder.

En forudsætning for, at arbejderne blev en samfundsforandrende drivkraft, var den politiske organisering med Det norske Arbeiderpartis stiftelse i 1887. Imidlertid, og hvad der er mindre kendt, peger Knut Dørum i sin artikel på, at også det agrare miljø havde betydning for arbejderne indtræden på den politiske arena. Dørum argumenterer for, at bøndernes interesse for folkebegrebet bevirkede et retorisk skred, der inkluderede en positiv forestilling om arbejderen, som skabte en åbning for medvirken i politiske organer i løbet af 1800-tallet. Ræsonnementet er tankevækkende, men kunne udbygges med en klarere distinktion mellem arbejder, landarbejder og bonde. Undersøgelsen er dog godt forankret i beretninger fra præster, bønder og lokale myndigheder, der afspejler øvrighedens og bondestandens syn på berettigelsen af arbejderne politiske deltagelse.

Den retoriske interesse går igen hos Einar A. Terjesen, der afdækker de tidlige socialdemokraters accept af det repræsentative demokrati som middel til at skabe et socialistisk samfund ved at binde fremstillingen op på to aktører: Carl Jeppesen og Christian H. Knudsen. Grebet tydeliggør Jeppesens moderate linje, som Knudsen bevægede sig bort fra efter Arbeiderpartiets radikaliserings i 1918 og splittelsen af arbejderbevægelsen. Det bør dog nævnes, at det havde været nærliggende at bringe en refleksion over kildernes offentlige og fortrolige karakter, eftersom Jeppesens holdning skildres med avisartikler og brochurer, mens Knudsens udsagn fortrinsvis stammer fra landsrådsmøder. Denne bemærkning til trods, nuancerer artiklen socialdemokraternes syn på den parlamentariske vej til socialismen. For eksempel drøfter Terjesen ideen om en fredelig revolution, hvor han vurderer, at det i 1890 ikke var selvmodsigende for socialdemokraterne at hylde både den sociale revolution og den fredelige udvikling. Vurderingen rejser dog spørgsmålet om revolutionsbegrebets betydning, hvis det ikke betegnede en omvæltning af samfundsordenen. Kunne en alternativ forklaring på socialdemokraternes tvetydige begrebsanvendelse være, at begreberne ikke var nagelfaste i perioden?

Netop omlejringen af politiske begreber er centralt for Eirik Wig Sundvalls artikel, der belyser, hvordan Arbeiderpartiet kondenserede en forestilling om det totalitære i neologismen "nazikommunisme". Med belæg i avisartikler fra især den toneangivende Martin Tranmæl viser Sundvall, at den sproglige nydannelse var en reaktion på en ydre trussel, der blev manifest med ikke-angrebspagten mellem Sovjetunionen og Tyskland i august 1939. Tidligere havde Arbeiderpartiet anset fascismen for en fare, hvorimod partiet, ifølge Sundvall, ikke havde fundet tilsvarende grund til at tage afstand fra den internationale kommunisme eller det marginale norske kommunistparti, selvom Arbeiderpartiet havde bevæget sig væk fra en revolutionær socialismestrategi fra 1933. Sundvall supplerer forskningens viden om Arbeiderpartiets reaktion på fascismen og kommunismen. Imidlertid burde artiklen have været åben over for, at kommunismen blev modarbejdet på interne fronter i arbejderbevægelsen før 1939. Her viser Geir Ove Halvorsens undersøgelse af det norske arbejderidrætsforbund AIF, at der udspillede sig en politisk kamp om ledelsen mellem kommunisterne og Arbeiderpartiet i slutningen af 1920'erne. Med kilder fra russiske arkiver dokumenterer Halvorsen i øvrigt Kominterns rækkevide ind i det norske idrætsforbund via tilknytningen til det russiske idrætsforbund RSI.

Flere artikler i årbogen omhandler en udvidet demokratiopfattelse. For eksempel eksemplificerer Eivind Thomassen Arbeiderpartiets forståelse af økonomisk demokrati med en informativ undersøgelse af statens overtagelse af kontrollen med den norske centralbank, der

blev iværksat, da Arbeiderpartiet dannede regering i 1935. Et solidt bidrag bliver desuden leveret med Tore Are Johansens artikel om arbejderbevægelsens industrielle demokrati, eller rettere sagt bedriftsdemokrati, der blev knyttet til en omstrukturering af arbejdsmarkedets organisering. Omstruktureringen udviklede sig i løbet af 1960'erne til en kamp mellem arbejdsgiver og arbejdstager om at definere begreber, hvilket Johansen anskueliggør med sondringen mellem ordene medvirken og medbestemmelse, hvor medbestemmelse var langt mere omstridt, da det indbefattede en repræsentation i virksomhedernes ledelse. Johansens artikel demonstrerer forskningsgevinsten ved at kombinere den begrebshistoriske tilgang med en kildenær undersøgelse.

Årbogen tilføjer nye kapitler til arbejderbevægelsens involvering i det norske demokratis historie. Dertil skal udgivelsen have ros for de velvalgte illustrationer og den sproglige opmærksomhed, der går som en rød tråd igennem artikelbidragene med enkelte undtagelser som Morten Haaves detailstudie af den lokale partipresses magtskifte og selvstændighed i forhold til Arbeiderpartiets politiske linje. Redaktionen kunne dog overveje, om Christine Amadous artikel om slaraffenlandsskildringernes subversive afspejling af højmiddelalderens arbejdsmoral havde fungeret bedre i en kulturhistorisk sammenhæng, da den fremstår løsrevet fra demokratitemaet. Til gengæld er Frank Meyers og Martin Ellingsruds oversigt over den aktuelle forskningsdebat om 1. Verdenskrig en perspektivrig og elegant markering af 100-året for Den Store Krigs udbrud.

YDMYGELSEN DER FORSVANDT

Nils Bärenholdt: Ydmygelsen der forsvandt. Da Danmark fik A-kasser.

Redaktør: Simon Bauer. Arbejdermuseet & ABA i samarbejde med Min A-kasse.

København, 2015. 100 s. ISBN: 978-87-996051-1-8

Af John Juhler Hansen

Bogen er udgivet af Arbejdermuseet og Min A-kasse, sidstnævnte stiftet i 1914 af Telefonarbejdere på Lolland-Falster. Og i 2015 har denne arbejdsløshedskasse ifølge bogen 75.000 medlemmer. I bogens forord hedder det: "Dagpengedebatten anno 2015 er på mange måder et ekko af fortidens diskussioner. Er arbejdsløshed den enkeltes ansvar? Ødelægger arbejdsløshedsforsikring incitamentet til arbejde? Og hvordan skal vi finansiere hele dagpengesystemet?"

Med blot 100 sider har det krævet disciplin af forfatteren at nå rundt om sit emne, men det lykkedes for ham! Nils Bärenholdt har valgt at dele bogen i to hovedafsnit. Bogens første halvdel omhandler industrialismens gennembrud, arbejderbevægelsens opvækst, den ødelæggende virkning af arbejdsløshed og slutter med at fortælle om det parlamentariske forspil og vedtagelse i 1906 af Lov om anerkendte Arbejdsløsheds-kasser. Bogens anden halvdel fortæller om de første 30 år for arbejdsløsheds-kasserne, i perioden fra 1907 til 1937.

Menneskesynet i det 18. århundrede var, at arbejdsløse, fattige og forarmede mennesker var fortabte, uhelbredelige, fordærvede og faldne mennesker. Man mente, at fattigdom havde rod i menneskers indre og ikke i samfundsstrukturen. Eller som forfatteren skriver:

"Dovenskab og en ussel personlig karakter ledte til fattigdom, ja de fleste fattige og arbejdsløse var "dovne, liderlige og ødsle mennesker"... Med afsæt i dette tanksæt var det oplagt, at man med straf og kontrol skulle ydmyge disse "drikfældige, pjaltede, lusede, fnatbefængte" og dermed tvinge dem til at klare sig selv. Ellers stod det dem frit for at gå i hundene på fattiggården".

Faglærte arbejdere stiftede for 140 år siden de første danske fagforeninger og dannede hjælpe-kasser, som man også kendte tilbage fra de gamle håndværkerlaug med deres omfattende netværk af sociale støtteordninger. Bagerst i bogen bringer forfatteren en liste over centrale punkter i dansk socialhistorie. I 1605 åbnes det første tugthus i København, der også var opdragelses- og arbejdsanstalt for arbejdsløse, tigere, forældreløse børn m.m. Danmarks første tvangsarbejdsanstalt blev taget i brug i 1817, den første fattiggård i 1833. I 1890-erne kom der flere statslige socialpolitiske tiltag. Fattiglov og alderdomsforsørgelse i 1891, sygekasselovgivning i 1892 og ulykkesforsikring i 1898.

Uden held forsøgte Socialdemokratiet at få statsstøtte til arbejdsløsheds-kasser. I 1903 blev der nedsat en kommission om invaliditets- og alderdomsforsikring, som også skulle udarbejde en betænkning om forsikring mod arbejdsløs-

hed. Her konkluderes, at arbejdsløshed var et problem i industrisamfundet, et socialt onde, der ramte mange, som ikke selv var skyld i det. Forfatteren skriver, at kommissionens forslag til en ordning gav det parlamentariske grundlag for at få loven vedtaget. Folketinget anerkendte, at understøttelse af arbejdsløse var et offentligt anliggende, at det var en frivillig socialforsikring, samt at ordningen blev administreret af fagligt afgrænsede arbejdsløhedskasser, uden formel tilknytning hverken økonomisk eller juridisk, til en fagforening.

Medlemsbetingelserne i 1907 var medlemskab i 12 måneder, før man var berettiget til understøttelse. Understøttelsesperioden var maksimalt 70 dages understøttelse årligt. Frem til 1917 var den politiske interesse for arbejdsløhedskasserne begrænset. Verdenskrigen øgede arbejdsløsheden voldsomt. Der blev indført større dagpengesats, optagelsesbestemmelser blev lempet. Med en arbejdsløshed på 15-20 %, blev hovedparten af arbejdere medlem af en arbejdsløhedskasse.

Bogens afsluttende kapitel reflekterer over A-kassernes historie og perspektiver for fremtiden. De medførte grundlæggende tryghed på arbejdsmarkedet, som gjorde den danske flexicurity-model mulig. Kapitlet slutter:

“Det er svært at forestille sig en organiseringsgrad som den danske. Og det er svært at forestille sig et arbejdsmarked og et velfærdssamfund som det danske uden en høj organiseringsgrad. Ønsker man derfor at fastholde den danske velfærdsmodel i fremtiden, er a-kassernes rolle ganske enkelt alfa og omega. Sådan har det været historisk, og sådan vil det også fortsat være.”

Bogen er let læst, fyldt med oplysninger og giver ud fra sine forholdsvis få sider, læserne et godt indblik i emnet. Forfatteren (eller udgi-verne) har set bort fra at føre læserne op i den nutidige debat. Overordnet set kunne det have været delvist løst med en gennemgang af arbejdsløhedskassernes bestemmelser og virke i hele perioden, 1907-2015. På samme måde, som forfatteren gør i bogens afsluttende kapitel: Centrale punkter i dansk socialhistorie. Og afsluttende skal nævnes, at efter anmelderens mening, er litteraturlisten bagerst sat med alt for små typer. Da den samtidig med kun fylder 2/3 dele af de to afsatte sider, kunne man med fordel uden at bruge flere sider end planlagt, have brugt en større pitch.

KVINDERS OG TYENDES KAMP FOR STEMMERET

*Pia Fris Laneth: 1915 – Da kvinder og tyende blev borgere.
København, Gyldendal, 2015, 440 sider, ISBN: 978-87-0217082-5*

Af Søren Kolstrup

Pia Fris Laneth har i anledning af 100-året for kvinders og tyendes stemmeret begået en velformuleret og indsigtsfuld fremstilling om de små og store kampe, der førte frem til grundlovsændringen i 1915. Bogen bærer titlen 1915, men handler i virkeligheden om de mange bevægelser, enkeltpersoner og partier, der kæmpede for kvindernes og tyendets sag og ville en afskaffelse af godsejernes og andre storborgeres privilegerede valgret. Det er den brede kamp for at løfte kvinder som helhed og underklassens medlemmer frem som ligeværdige og fuldgyldige borgere i samfundet, der har forfatterens bevågenhed. Laneths drivkraft er kampen for kvinders stemmeret, her er hjerteblod på spil. Dette engagement anvendes som drivkraft til at belyse periodens mangfoldige bestræbelser på at sikre lige og almindelig stemmeret til de store befolkningsgrupper, der enten var sat helt uden for politisk indflydelse – fruentimmere, folkehold, forbrydere, fattige, fremmede, fallenter, fjolser – eller de bønder, husmænd og arbejdere, som havde minimal politisk indflydelse.

Det er Pia Fris Laneths fortjeneste at fremhæve både kvindernes og tyendets selvstændige kamp for stemmeret. Vi får først oprullet, hvordan ugifte kvinder gennem myndighedsloven, næringsloven og arveloven fra 1857 sikres et retsligt grundlag for at kunne deltage i det øko-

nomiske liv, i 1874 fik kvinder adgang til universitetet, men uden at få fuld adgang til erhvervsudøvelse inden for deres profession. Kvindelige jurister fik f.eks. først adgang til at møde som sagførerfuldmægtige i retten i 1906. Siden følger vi de kvindelige filantropers indsats blandt fattigfolk og sultne børn. Kvinder trådte nu frem som aktive borgere i det sociale arbejde og erhvervede her kompetencer, der hen mod århundredets slutning blev anvendt af stadig flere politikere som argument for at gøre brug af kvinders nyttige erfaringer på disse områder – bortset fra en vigende men sejlivet gruppe af konservative mænd med Carl Ploug i spidsen. Der indtraf med forfatterens ord en emancipation ad bagvejen. I sidste hug hører vi om kvindernes og tyendets trinvis fremmarch i politiske forsamlinger. I 1903 fik kvinder og tyende valgret til menighedsråd og hermed tages et opgør med ideen om, at husstandens medlemmer var repræsenteret ved deres husbond. I 1905 blev kvinder valgbare til de nyoprettede værgeråd, der skulle tage hånd om forbryderiske og forsømte børn. En dominoeffekt var sat i gang. Kvinders indsigt og erfaringer skulle anvendes også inden for de i 1907 oprettede hjælpe-kasser, der gav hjælp til værdigt trængende fattige uden deklasserende virkning. Endelig fik kvinder og tyende valgret til sogne- og byråd og den privilegerede valgret næsten fjernet mod

indrømmelser til et genstridigt Landsting. Højre sikrede sig, at man skulle opholde sig to år i en kommune for at blive valgberettiget, hvilket ramte alle de karle, tjenestepiger og løsarbejdere, der ofte skiftede plads. Men på de store linjer var vejen banet for 1915 grundlovsændringen.

Praktisk talt alle aktører er medtænkt og præsenteret i en tematisk form. Det gælder de enestående fritænkere med ægteparret Matilde og Fredrik Bajer i spidsen, viljestærke kvinder af borgerlig og socialistisk observans og den gryende fagbevægelses ildsjæle. Dansk Kvinde-samfunds stiftelse i 1871 udgør et første knudepunkt, siden følger Kvindelig Fremskridtsforening i 1885, der organiserede kvindesagens liberale venstrefløj og arbejderkvinder. Også arbejderbevægelsens rolle i demokratiseringsudviklingen er nærværende i fremstillingen, men uden at forfatteren forfalder til en snæversynet labourist approach. Systemskiftet i 1901 tildelles en central placering, Venstres afgørende rolle ligeså, mens Socialdemokratiet fik tildelt rollen som en radikaliserende kraft med stadig større tyngde. Den fremadskridende arbejderbevægelse havde ofte en dagsordensættende betydning, men den virkede også som katalysator for andre bevægelser. Vi hører om Gimlekongressen i 1876, der krævede valgret og ligeløn til kvinder, vi hører ligeledes om de første og brydsomme bestræbelser på at organisere faglærte kvinder, siden ufaglærte kvinder, da en lille annonce i Social-Demokraten i 1885 indbød til møde for vaske- og rengøringskoner i Skindergade i København. Hermed var grundstenen lagt til Kvindeligt Arbejderforbund. Men forfatteren beretter også om den indirekte effekt af arbejderbevægelsens frembrud. I 1871 greb socialistforskrækkelsen om sig i København, da Socialistiske Blade kaldte arbejderklassen til kamp og skabte det moderate Dansk Kvinde-samfund. Sidst men ikke mindst var Socialdemokratiets sammenkædning af kampen for kvinders og tyendes stemmeret tilført krav om den privilegerede valgets afskaffelse med til at

give de isolerede kampe en samlet politisk stødretning.

Fremstillingen udgør en central og lettilgængelig syntese af de sidste fire årtiers forskning inden for arbejder- og kvindeforskning. Bogens pointering af de lokale arenaers betydning bygger således på Anette Faye Jacobsens banebrydende værk fra 2008 om den sejlivede husbondret, der langsomt afløstes af individuelle rettigheder. Den anvendte litteraturliste imponerer dog langtfra. En række centrale værker som f.eks. Jeppe Nevers *Fra skældsord til slagord* fra 2011, der kunne være anvendt til at pointere, hvilke knæsatte forestillingsverdener demokratiseringsbevægelsen stødte imod, er ikke medtaget. Det samme gælder værker og specialer om de kvindelige arbejderes organisering. En yderligere præcisering af henholdsvis Venstres og Socialdemokratiets rolle i demokratiseringskampen kunne med fordel have gjort brug af Claus Brylids og Claus Friisbergs forfatter-skab om emnet – skulle der primært kæmpes for almindelig og lige stemmeret eller parlamentarisme! Laneth har ligeledes fravalgt noteapparat, register og en kommenteret litteraturvejledning, der kunne give indblik i den standende debat og forfatterens position hertil. Dette fravalg har følger. Læseren får en fortælling om de sociale aktørers synlige fremtoning og manifestationer, men ikke en skarp tolkning af de forskellige drivkræfters indbyrdes vægt og betydning.

Disse indvendinger kan imidlertid ikke et øjeblik anfægte forfatterens formidlingsindsats og sikre greb om et undertiden kompliceret stof. Pia Fris Laneth har leveret en fængslende fremstilling, hvor personlige historier, centrale øjebliksbilleder, maleriske scenerier og de store udviklingstræk væves overbevisende ind i hinanden, billedvalget understøtter teksten på perfekt vis, billedteksterne ligeså. Bogen giver et stærkt og levende indblik i en historisk periode, hvor det politiske demokrati blev udvidet og den danske samfundsmodels konstituerende træk tog form.

ANMELDELSE

DEN ETABLEREDE VELFÆRDSSTAT

Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen (red.):

Velfærdsstaten i tidehverv – Dansk velfærdshistorie bd. 5, 1973-1993.

Syddansk Universitetsforlag, Odense 2013, 984 sider. ISBN. 978 87 7674 551 6

Af Astrid Elkjær Sørensen

Bind 5 i Syddansk Universitets mastodontserie om den danske velfærdshistorie handler om perioden efter velfærdsstatens guldalder i 1960'erne. Vi begynder i år 1973 lige efter Jordskredsvalget og slutter med Schlüter-regeringens fald i 1993. Rammen for bogen er således to store politiske kriser: I 1973 det etablerede systems, og de store gamle partiers krise, ovenpå Jordskredsvalgets vælgerlusing, og i 1993 de borgerliges partiers og deres projekts krise forårsaget af Tamilsagen. Denne ramme giver et indtryk af krise og krisehåndtering, og disse synes da også at være grundlæggende temaer gennem hele værket. Bogens forfattere formidler således et narrativ om, hvordan den stadig nyetablerede velfærdsstat udfordres både økonomisk og ideologisk i gennem de 30 år, bindet dækker. Ved siden af krisefortællingen finder vi dog også en fortælling om, hvordan den danske velfærdsstat alligevel formår at fungere og endda udvide sig på nogle områder. Det er næsten fortællingen om humlebien, der ikke burde kunne flyve, men alligevel gør det.

Ligesom de tidligere bind i serien er der tale om en sand mursten af en bog, og det kan føles som lidt af en mundfuld at kaste sig over værket. Forfatterne skal dog have ros for generelt at holde lixtallet nede og sproget levende. Værket er hele vejen igennem rigt illustreret, ofte med satiretegner Bo Bojesens tegninger af di-

verse begivenheder, hvilket også med til at lette læsningen af de lidt tungere afsnit om lovudvikling og regelfortolkning. Ligeledes tilfører det lidt humor til diverse fortællinger uden at sælge ud af værkets faglige integritet.

De færreste læsere vil dog som undertegnede læse samtlige 984 sider i et hug, men nok snarere bruge de af bogens kapitler, som interesserer dem. Dette synes værket forfattere også at være bevidste om, og hvert kapitel udgør derfor en afsluttet helhed i sig selv om et enkelt tema fx bistandsloven eller familiepolitikken. De enkelte kapitler kan derfor sagtens læses hver for sig med et fint udbytte.

Jeg savner dog en form for indledende kapitel, hvor hvert af bogens temaer blev præsenteret, og forfatternes overordnede tanker omkring den valgte periode og dens afgrænsning var blevet lagt frem. Her kunne forfatterne også med fordel have løftet sløret en smule for nogle af deres hovedpointer. Dette ville have givet min læsning en rød tråd, og ville ligeledes være en god service til den mere springende læser, således at hun nemt kunne finde frem til de rigtige afsnit og pointer. I stedet får man en lidt ublid start, hvor forfatterne uden nogen form for indledning lige på og hårdt giver sig til at redegøre for periodens befolkningsvækst. Det er synd, når der ellers er lagt så meget arbejde i at gøre værket tilgængeligt og læsevenligt.

Velfærdsstaten i tidehverv er grundlæggende historie fortalt fra magtens korridorer og samfundets styrerum, og bogens hovedpersoner synes at være Christiansborgs partier tæt sekundæret af arbejdsmarkedets parter. EU er også med, om ikke så meget som aktør, så som et konstant bagtæppe, der sætter vise rammer for aktørernes handlemuligheder. Dette klare valg af aktører sikrer, at man indenfor hvert emne får en grundig gennemgang af, hvilke love der blev vedtaget i bogens periode, og hvor hvert parti stod i sagen. Her føler jeg mig som læser nærmest tilstede i Folketingssalen under de op-hedede debatter, og en grundigere gennemgang og analyse af, hvordan hver lov blev forhandlet, og hvilke interesser der påvirkede den, kunne jeg ikke have ønsket mig.

Velfærdsstaten i Tidehverv har 10 forskellige forfattere, hvilket nemt kunne have skabt modsatrettede tolkninger og ødelagt strukturen. Men her sikrer det stramme fokus på den lov-mæssige udvikling en klar struktur, og ligeledes er der tydelig overensstemmelse forfatterne imellem om, hvordan vigtige forhandlinger skal fortolkes. Efter at have læst bogens kapitler i forlængelse af hinanden har jeg således et tydeligt indblik i, hvordan de forskellige politikområder har påvirket hinanden. Ydermere kaster bogens forfattere tråde både frem og tilbage i tiden og formår således at væve velfærdsstatens

udvikling ind i en tidsmæssig sammenhæng, der rækker ud over bogens periode. Her fornemmer man virkelig, hvor imponerede og stort arbejde, der er lagt i de 6 bind om dansk velfærdshistorie.

Skal jeg strø lidt malurt i bægeret er det dog, at jeg som læser, og måske også som kulturhistoriker, til tider savner at møde nogle af de mennesker, som bor og arbejder i velfærdsstaten og få et indtryk af deres hverdag. Hvad betød det etablerede velfærdssamfund egentlig for vores kultur og dagligdag? Dette er i værket kun dækket igennem enkelte fotografier og deres billedtekst, og derudover hvad man som læser kan skønne sig til gennem diverse gengivne statistiker. Men enhver god fremstilling har sine prioriteringer, og holdet bag *Velfærdsstaten i tidehverv* har valgt at skrive et stykke solidt politisk historie, og ladet andre tråde såsom hverdagslivet ligge. For andre historieskrivere er disse tråde nu blevet det nemmere at tage op, da man kan støtte sig til så gennearbejdet og grundigt værk om periodens politik.

Min endelig dom over værket er derfor, at hvis man interesserer sig for velfærdsstatens historie, er denne bog såvel som resten af serien, et must at have stående på hylden. Og det lige meget, om man er forsker, underviser eller bare alment interesseret i emnet.

ANTISEMITISMENS CENTRALE KILDETEKST – MED KONTEKST

Morten Thing: Antisemitismens bibel. Historien om smædeskriftet Zions Visers Protokoller. Informations forlag 2014, ISBN 9-788775-144389

Af **Therkel Stræde**

For Adolf Hitler var skriftet “Zions Viser Protokoller” en modgift mod jødernes planer om at tilrane sig verdensherredømmet. I “Mein Kampf” skriver han: “Når først denne bog er blevet et folks fællesgods, så kan den jødiske fare også allerede regnes for brudt.”¹ Bogen, den tyske nazistleder og senere diktator i 1925 anbefalede på den måde, er genstand for dr.phil. Morten Things nyttige og velserverede udgivelse “Antisemitismens bibel”, der udkom i 2014.

“Zions Visers Protokoller” er blot en af flere titler, smædeskriftet har haft, siden det første gang publiceredes i et russisk antisemitisk tidsskrift i 1903. Højreorienterede eksilrussere bragte det efter Den russiske Revolution til Frankrig og Tyskland. I Tyskland publicerede “Hitlers mentor” Dietrich Eckart² i 1919 dele af teksten i sit ultranationalistiske tidsskrift “Auf gut deutsch”, og året efter udkom en komplet oversættelse af den små 150 sider lange pamflet på tysk og en række andre sprog. Siden er teksten udgivet i mere end 900 udgaver – Thing har som kuriosum 141 til dels meget kulørte farveeksemplarer på bogomslag fra 46 lande – og må betragtes som et af de mest indflydelsesrige eksemplarer på antisemitisk hetzlitteratur.

Liberalisme og kapitalisme, socialisme, marxisme og bolsjevisme – disse vidt forskellige, til dels antagonistiske ismer tjener iflg. bogen

alle som redskaber for en jødisk konspiration, der sigter mod at etablere et jødisk verdensherredømme. Dette er kernepostulatet i teksten, der giver sig ud for at være en protokollering af forhandlingerne på et hemmeligt møde, der angiveligt fandt sted mellem jødiske ledere i 1897 ifbm. den 1. Internationale Zionistkongres i Basel. Men “Protokollerne” er ren fiktion. De betjener sig af antisemitiske stereotyper, som vandt udbredelse i løbet af 1800-tallet, også i Danmark, som del af periodens nationalistiske vækkelse og reaktion på jødernes emancipation og aktive integration i de europæiske flertals-samfund. Forlæg er en skønlitterær “Dialog i helvede mellem Machiavelli og Montesquieu” af den franske jurist Maurice Joly (1864), og også romanen “Biarritz” (1868) af den tyske forfatter Hermann Goedsche leverede stof, og så fyldte “Protokollernes” anonyme forfatter ellers på af samtidens gængse jødefjendtlige ud-sagn og metaforer.

“Protokollerne” blev hurtigt efter udgivelsen genstand for en retssag, der hinsides enhver tvivl gendrev dem som fup og falskneri. Det forhindrede dog ikke dem, i hvis ideologiske kram de passede, i fortsat at bruge dem som sandhedsbeviser for den jødiske verdenskonspirationens lumske planer. Det, at et medie som den liberale avis “Frankfurter Zeitung” hver eneste uge udskriger dem som falske, er det bedste

bevis på, at de er ægte, skrev således Hitler, der trak flittigt på "Protokollerne" i sine taler, artikler og i sin bog.³

Hvem der faktisk skrev "Protokollerne", har altså aldrig kunnet fastslås med sikkerhed, og det bidrager i sig selv til legendedannelsen. Thing gør udførligt rede for de forskellige snørklede hypoteser, ligesom den nu fhv. forskningsbibliotekar ved Roskilde Universitetsbibliotek beskriver "Protokollernes" publikationshistorie med stor akribi, om end desværre med en del translitterationsfejl i gengivelsen af kyrilliske titler.

Historien er spændende, og Thing er som i sine 29 tidligere bøger en fremragende formidler med blik for både hovedlinierne og de sigende detaljer. Nogen vil måske stødes over de mange og til dels lange citater fra tidligere og senere antisemitisk litteratur, men de giver et godt indblik i den antisemitiske agitations anvendelse af "Protokollerne", og der refereres og citeres tillige fra nogle vigtige modindlæg. Det er nyttigt at få trukket op, hvordan makværket med den store virkning er blevet udbredt igennem tiderne og brugt, især af den yderste højrefløj.

Ud fra antallet af nyudgaver år for år påviser Thing tre bølger af antisemitisk agitation: lige efter arbejderrevolutionerne omkring 1. Verdenskrigs afslutning skyldede den første bølge af "Protokol"-udgaver over primært de europæiske lande og opnåede høje salgstal; en anden udgivelsesbølge forekom i 1970'erne og en tredje i 1990'erne efter kommunismens sammenbrud. Første bølge var centreret i Europa, anden og tredje i Mellemøsten: I Tyrkiet og de arabiske lande er "Protokollerne" iflg. Thing blevet brugt til at fremelske jødehad i lande, hvor det traditionelt ikke var særligt udbredt, og på den måde underbygge en antijødisk dagsorden med baggrund i Israel/Palæstina-konflikten.

Thing ser på "Protokollernes" internationale publikationshistorie, og særligt på de skandinaviske lande, som var tidligt med. Første udgave på dansk, oversat fra svensk, udkom allerede i 1920 og udbredtes i konservativt-nationalisti-

ske kredse, omend med moderat kommerciel succes. Derefter blev den fra 1930'erne til 1945 og igen i 1980'erne en del af danske nazisters ideologiske "kulturgoods".

I Danmark blev "Protokollernes" påstande og postulatet om deres autenticitet både imødegået i "Berlingske Tidende" fra konservativt og kirkeligt hold, i "Politiken" og "Social-Demokraten", og den socialdemokratiske justitsminister K.K. Steincke foranledigede på opfordring af Mosaisk Trossamfund, at seks medieaktive nazister i 1936 blev tiltalt for særligt voldsomme og oprørende fornærmelser mod en meget stor kreds, her "den jødiske race", bl.a. ved at udbrede "Protokollerne". Det kom til at koste de involverede hæftestrafte. Således fik udgiveren af det antisemitiske blad "Kamptegnet" Aage H. Andersen 80 dages hæfte, hvilket dog ikke afholdt ham fra at udgive "Protokollerne" igen i 1940 og 1941, sikkert i tiltro til, at det danske retsvæsen med Nazityskland stående som besættelsesmagt i Danmark ikke ville komme efter ham igen. Han og andre bekendende antisemitter brugte også flittigt "Protokollerne" som belæg for det rimelige og nødvendige i at bekæmpe "jødefaren", så de kom på den måde til at tjene som legitimering af folkedrabet på jøderne.

Arbejderbevægelsen indgik i 1800-tallets slutning i en bred jødefjendsk konsensus i det danske samfund, som det bl.a. kan aflæses af giftige karikaturer i bevægelsens meget udbredte satiremagasin "Ravnen", der satte lighedstegn mellem jøder og kapitalistiske udbyttere. Men den endnu internationalistiske arbejderbevægelse blev det første større sociale miljø, som brød med antisemitismen, og efter 1. Verdenskrig gik de dengang meget læste socialdemokratiske medier beslutsomt op imod det jødehad, der vedblev at trives i borgerlige kredse, indtil Hitlers magtovertagelse fik de fleste til at besinde sig på antisemitismens uhyggelige perspektiver og kun efterlod nogle få stærkt højreorienterede aviser som "Jyllands-Posten" til at give rum for jødefjendske ytringer.⁴

Det ville være vældig fortjenstfuldt, hvis Morten Thing efter denne bog ville kaste sig over – eller inspirere andre til – en større samlet undersøgelse af arbejderbevægelsens og venstrefløjens forhold til jøder og antisemitisme: hvem har for eksempel citeret “Zions Vises Protokoller”, brugt bogens argumenter eller i øvrigt bragt konspirationsteoretiske konstruktioner om jøder som finanskapitalistiske dukkeførere og hemmelighedsfulde “zionistlobbyer” til torvs hvornår og hvor? Men allerede det at kortlægge “Protokollernes” udgivelseshistorie er nyttigt, for usikkerhederne og legendedannelsen omkring dem har været med til at holde en dør på klem for dem ind i visse kapitalismekritiske miljøer på venstrefløjen. Den dør får Thing eftertrykkeligt smækket i.

Håndværksmæssigt er Things bog flot og fascinerende, men det er også hans hustru, *Arbejderhistories* grafiker Anne Houe, der har stået for den grafiske tilrettelægning. Things bog- og udgivelseshistoriske fremstilling – med rød forside – er bundet sammen ryg mod ryg med selve kildeteksten – “Zions Vises Protokoller” i Gudrun Rørdams oversættelse fra svensk fra 1920 – meget passende med sort forside. I den ene ende har man en lærd bibliografihistorisk afhandling, der kommer godt rundt om publikations- og overleveringshistorien og giver

en solid, om end kronologisk springende fremstilling af “Protokollernes” ophav og kontekst, i den anden ende altså den autentiske kildetekst, så man kan læse den vanvittige fiktionshistorie selv. Det er meget fortjenstfuldt – og dejligt nørdet.

Noter

1. Christian Hartmann et al., ed.: Hitler, Mein Kampf. Eine kritische Edition Bd.I (Institut für Zeitgeschichte, München-Berlin 2016) p.799.
2. Jf. Joseph H. Tyson: Hitler's Mentor. Dietrich Eckart, his Life, Time, and Milieu (iUniverse, New York 2008).
3. Christian Hartmann et al., ed.: Hitler, Mein Kampf. Eine kritische Edition Bd.I (Institut für Zeitgeschichte, München-Berlin 2016) p.799; jvf. Adolf Hitler: Volkskampf gegen die internationale Verbrecherpresse! Gegen die jüdische Weltpressevergiftung! (art. i *Völkischer Beobachter* Sondernr. 144a, sept. 1925 (i Clemens Vollnhals, ed.: Hitler. Reden, Schriften, Anordnungen. Februar 1925 bis Januar 1933 Bd.I (K.G. Saur, München 1992) p.153-158) p.154).
4. Jf. Sofie Lene Bak: Dansk antisemitisme 1930-45 (Aschehoug, Kbh. 2004); jf. også Therkel Stræde: Jødehad i danske medier (Danmarks Mediemuseum/ Brandts, Odense 2009).

BORGMESTEREN, DER TRODS ALT IKKE KUNNE GÅ PÅ VANDET

Kaare Johansen: SF-borgmesteren der kunne mere end sit fadervor.

Byhistorisk Forlag, Vejle 2015, 224 sider. ISBN: 978-87-90086-65-7

Af John Juhler

I 1919 blev ordningen med kongevalgte borgmestre afskaffet. I mange byer med en stor arbejderbefolkning blev der valgt socialdemokratisk borgmester. Dette var tilfældet i Vejle fra 1919 til 1993, hvor der ved kommunevalget i 1993 skete et systemskifte, da SF gik i alliance med de tre borgerlige partier i byrådet. Alliancen havde det ultimative krav, at deres "spidskandidat" Flemming Christensen skulle være borgmester. Alliancen holdt denne plan hemmelig for Vejles socialdemokrater og byens vælgere til efter valgets afholdelse. Alliancen fik 15 af 25 mandater og dermed kunne SF sætte sig på borgmesterposten.

Sognepræst Flemming Christensen (født 1950) var intet ubeskrevet blad i Vejle byråd, da han blev valgt ind for SF i 1982. SF havde i flere perioder været støtteparti for Socialdemokraterne, selvom der havde været mange uoverensstemmelser imellem de to arbejderpartier.

Bogens forfatter har fået stillet Flemming Christensens arkiv til rådighed. Derfor kan han citere mandens eget manuskript til partiets valgbrochure i 1993. Det fremgår af Flemming Christensens notater, at argumenterne for at stemme personligt på sig selv skal være:

"Ubestridelig stor indsigt i kommunal økonomi. Mange visioner – den der lytter. En borgmester, der både kan tænke selv og er nogenlunde velbe-

gavet. Kan styre og inspirere. Kryds ved F – for Flemming – han er Flittig, har Fantasi og er Fremsynet."

Ingen tvivl om at SF i de år havde en spidskandidat, der var uden tvivl om egne evner og besad en tårnhøj selvtillid.

Da Flemming Christensen 1. januar 1994 satte sig i borgmesterstolen, havde han to mærkesager, der blev sat i værk fra første dag i borgmesterkontoret. Den nyvalgte borgmester indførte et øjeblikkeligt og totalt alkoholforbud såvel ved kommunale møder, som på de kommunale arbejdspladser. Desuden igangsatte han en proces for at ændre Vejle Kommunes personalepolitik. Borgmesteren beskrev i Jyllands-Posten i april 1999 denne opgave som en "af-østeuropæisering" af Vejle Kommune og avisen citerer Flemming Christensen for følgende udtalelse:

"Ansættelse af venner og partikammerater var hverdag, da socialdemokraterne styrede Vejle. I sin værste form antog det nærmest sygelig karakter. Det var reglen snarere end undtagelsen, at man ved ansættelser på alle niveauer i kommunen kontrollerede, om ansøgerne havde partibogen i orden. Kvalifikationer kom i anden række".

Socialdemokraterne valgte strategien at "frede" den nye magtalliance. Partiets gruppeformand, Finn Bjerg, forsøgte at række hånden frem ved som han udtrykte det, ikke at føre "gold oppositionspolitik". Alliancen vandt igen i 1997 kommunevalget, så Socialdemokratiet måtte lide den tort, at de i otte år fra 1994 til 2001, var sat helt uden for indflydelse.

Til gengæld var den nyvalgte borgmester i 1994 nok ret ene om at indse, hvilken stor opgave de fire alliancepartier var gået ind til. De nyvalgte udvalgsformænd var alle uprøvede. Der opstod et magttomrum, som borgmester Flemming Christensen i helt usædvanlig grad forstod at udnytte. Der blev i 1995 ansat nye topchefer, heriblandt teknisk direktør og kommunaldirektør. Om sidstnævnte skriver forfatteren, at borgmesteren var så tilfreds med manden, at han allerede efter ni måneders prøvetid blev fastansat. Forfatteren skriver videre:

"Kort efter begyndte der imidlertid at gå rygter om, at kemien mellem borgmesteren og hans nærmeste administrative medarbejder ikke var den bedste."

Borgmesteren fik med en klodset håndtering fyret kommunaldirektøren, uden at inddrage andre byrådsmedlemmer. En fyring, der kom til at koste byens skatteborgere 3 millioner kroner.

Bogen giver et billede af Flemming Christensen som "en hård hund", der i sine 23 år som byrådsmedlem hverken skånedes sit eget parti – eller de politiske samarbejdspartnere. Samtidig med holdt han alle sine "kort" tæt ind til kroppen, også i forhold til sin egen byrådsgruppe. Den første byrådsperiode blev den nemmeste for SF, da gruppen kun bestod af fire medlemmer. Det ændrede sig til otte byrådsmedlemmer ved valget i 1997. Det blev efterhånden en stor opgave for partiets gruppeformand, Jack Eeg Nielsen, at tackle det interne opgør i partiets bagland, der opstod i 2000 mod Flemming Christensen. Der blev sendt læserbreve til Vejle Amts Folkeblad, hvor med-

lemmer fra SF fremkom med kritik af Flemming Christensen og hans samarbejde med højrefløjen.

Kritikken eskalerede, og kræfter i SF arbejdede for at finde en ny spidskandidat. Flemming Christensen måtte lide den tort, at egne partimedlemmer beskyldte ham for såvel nepotisme, som at være ramt af magtbegær. Vejle Amts Folkeblad interviewede i den anledning borgmesterens kritikere, som udtalte:

"Han er jo konservativ i socialist-klæder."

Flemming Christensen fandt til gengæld kritikken perfid og kom med følgende løsningsforslag:

"Hvis det skal være tonen, burde de tage deres gode tøj og gå".

En kritik fra egne rækker, der må formodes at have ramt Flemming Christensen ekstra hårdt, da der var tale om nøjagtig den samme form for kritik, Flemming Christensen selv gang på gang siden 1994 havde rettet mod Vejles socialdemokrater.

Journalist Kaare Johansen var den helt rigtige person at få til at skrive en bog om Flemming Christensen. Forfatteren blev i 1990 ansat på Vejle Amts Folkeblad, og har i alle årene siden dengang dækket det kommunalpolitiske stof i Vejle. Dermed har han fulgt det politiske spil på allernærmeste hold og fået et indgående kendskab til sit emne. Dette giver læserne en forventning om, at der bliver gravet et spadestik dybere i det særlige forhold, at en socialist gik i alliance med de borgerlige i et byråd. Baggrunden for og perspektivet i det samarbejde mangler bogen at give et mere dybtgående svar på. Især omkring det relevante spørgsmål, hvad var det der i otte år holdt alliancen sammen, ud over ubehaget ved det "socialdemokratiske magtmonopol"? Bogen mangler også at give en dybere forståelse for, hvad en spidskandidat fra SF med en formodet socialistisk overbevisning, havde af langsigtede planer ud over at sidde på

borgmesterstolen? Tog SF Vejle magten i Vejle Kommune som en strategi for at fremme partiets politik i lokal regi, eller var det at få magten nok i sig selv?

Forfatteren fører sine læsere godt og grundigt ind i magtspillet i Vejle byråd. "Lugten af dieselolie fra det politiske maskinrum" i Vejle Kommune beskrives så ganske livagtigt i den omtalte periode. Har forfatterens formål udelukkende været at tegne et portræt af Flemming Christensen som (magt)menneske, politiker og borgmester, er opgaven lykkedes så ganske udmærket. Forfatteren lader på intet tidspunkt sine læsere i tvivl om, at Flemming Christensen besidder formidable evner til at iscenesætte, og

som regel altid med sig selv i centrum. Ligeledes kommer man aldrig i tvivl om, at for Flemming Christensens var tilhørsforholdet til sit eget parti, som til arbejderbevægelsen, helt af sekundær betydning. Det kunne måske have tilført bogen et dyberegående perspektiv, hvis forfatteren havde interviewet en bredere skare af aktører og inddraget andre kilder, end borgmesterarkivet, artikler fra Vejle Amts Folkeblad, interview med hovedpersonen og hans hustru samt den tætteste håndfuld personer omkring Flemming Christensen i de 12 år, han sad som borgmester. Afsluttende skal det bemærkes, at et navne- og stikordsregister ville have øget bogens værdi som opslagsværk ganske betydeligt.